

Simon Jenkins

Trumpa
ANGLIJOS ISTORIJA

Iš anglų kalbos vertė
Elena Belskytė

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras
Vilnius 2023

Versta iš:

Simon Jenkins

A Short History of England

London: PROFILE BOOKS LTD

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais internete, platinti jo kopijas – parduoti, nuomoti, teikti panaudai, be autoriaus sutikimo išleisti ir versti. Taip pat draudžiama šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

Copyright © Simon Jenkins, 2011, 2012, 2018

© Elena Belskytė, vertimas, 2023

© Romas Dubonis, apipavidalinimas, 2023

© Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2023

ISBN 978-5-420-01857-6

T u r i n y s

- 7 ● Įžanga
- 11 ● *Anglosaksų užkariavimai (410–600)*
- 18 ● *Anglijos gimimas (600–800)*
- 25 ● *Danai (800–1066)*
- 35 ● *Vilhelmas I Užkariautojas (1066–1087)*
- 43 ● *Vilhelmo I Užkariautojo vaikai (1087–1154)*
- 49 ● *Henrikas II Plantagenetas ir Becketas (1154–1189)*
- 55 ● *Didžioji laisvių chartija (1189–1216)*
- 61 ● *Henrikas III ir Simonas de Montfortas (1216–1272)*
- 67 ● *Kovos su keltais (1272–1330)*
- 75 ● *Šimtametis karas (1330–1377)*
- 84 ● *Nuo valstiečių sukilimo iki Prancūzijos praradimo (1377–1453)*
- 94 ● *Baltosios ir Raudonosios rožių karai (1453–1483)*
- 101 ● *Bozverto mūšis ir Henrikas Tiudoras (1483–1509)*
- 108 ● *Henrikas VIII (1509–1547)*
- 121 ● *Reformacija ir kontrreformacija (1547–1558)*
- 127 ● *Geroji karalienė Besė (1558–1603)*
- 138 ● *Pirmieji Stiuartai (1603–1642)*
- 149 ● *Pilietinis karas (1642–1660)*
- 160 ● *Restauracija (1660–1688)*
- 170 ● *Šlovingoji revoliucija (1688–1714)*
- 179 ● *Walpole'as ir Pittas vyresnysis (1714–1774)*
- 192 ● *Nuo Bostono iki Vaterlo (1774–1815)*
- 202 ● *Kelias reformos link (1815–1832)*

- 210 ● *Viktorijos eros aušra (1832–1868)*
- 219 ● *Gladstone'as ir Disraelis (1868–1901)*
- 231 ● *Karaliaus Eduardo VII laikotarpis (1901–1914)*
- 239 ● *Pirmasis pasaulinis karas (1914–1918)*
- 246 ● *Skėrių metai (1918–1939)*
- 261 ● *Antrasis pasaulinis karas (1939–1945)*
- 270 ● *Gerovės valstybė (1945–1979)*
- 286 ● *Tečerizmas (1979–1990)*
- 297 ● *Thatcher vaikai (1990–2018)*
- 313 ● *Epilogas*
- 323 ● *Šimtas ir viena svarbi data*
- 327 ● *Anglijos karaliai ir karalienės nuo 1066 metų*
- 329 ● *Jungtinės Karalystės ministrai pirmininkai*
- 332 ● *Autoriaus pastaba*
- 333 ● *Rodyklė*

I ž a n g a

Keliavau po Angliją visą gyvenimą. Kopiau į Kornvalio uolas, klajojau po Norfolko šlapynes, įveikiau Peninų kelio maršrutą. Pažįstu Anglijos miestus ir miestelius, bažnyčias ir pastatus. Ir vis dėlto dar visai neseniai Anglijos gerai nepažinojau, nes neturėjau supratimo, kaip ji tapo tokia, kokia yra. Mano Angliją sudarė daugybė žemėlapyje išbarstytų objektų, žyminčių virtinę nuo vaikystės girdėtų istorinių įvykių ir veikėjų – tokių kaip Alfredas Didysis, normanų užkariavimas, Didžioji laisvių chartija, Aženkūro mūšis, Henriko VIII žmonos, geroji karalienė Besė, Cromwellis, Gladstone'as, Disraelis, Didysis karas, Winstonas Churchillis. Kiekvienas jų žymėjo didingą momentą laiko tėkmėje, ir kiekvienas ten stūksojo pavieniui. Stigo juos siejančio pasakojimo.

Stengiausi, kad pasakojimas būtų kuo paprastesnis. Mane įkvėpė tai, kad praeitis yra tokia stulbinamai įdomi. Tiek triumfo, tiek nesėkmės laikotarpiais Anglijos istorija įvykių gausa ko gero lenkia visas kitas pasaulio šalis. Jos ištakos siekia tamsiuosius amžius, o gal ir ankstesnius laikus, kai rytines Britų salų pakrantes okupavo germanų gentys, atplaukusios iš žemyno. Savo vardą *anglii* jos veikiausiai atsinešė iš dabartinės Danijos ir Vokietijos teritorijos. Jų apgyventa šiaurės rytų pakrantė vadinta Anglų Žeme, o vėliau jai prigijo Anglijos vardas. Naujieji ateiviai netrukus išstūmė ankstesnius gyventojus, vadinamuosius senuosius britus, vakarų ir šiaurės kryptimis, už Adriano sienos, į Velso aukštumas ir Airijos jūros pakrantes, ir taip galiausiai radosi Anglijos ribos, kurios nuo tų laikų mažai tepakito.

Į anglų valdomas žemes įsiveržė vikingai ir normanai. Nors išnaikino savo pirmtakus Britanijoje, jie išlaikė anglosaksų kultūrą ir kalbą per visas vėlesnes invazijų bangas. Buvo stebėti-

nai atsparūs, gebantys pasinaudoti geografinės salos padėties teikiamu saugumu ir pasižymintys daugelio salų gyventojams būdingais jūrininkystės įgūdžiais. Jiems valdant radosi bendra kalba, bendri įstatymai ir bendra valdymo sistema, pagrįsta įtampa tarp saksų „pažįstamų ir giminių“ (angl. *kith and kin*) tipo autonomijos ir normanų centrinės valdžios tradicijos. Ši įtampa tapo mano pasakojimo leitmotyvu. Anglija – politinė tauta, suformuota tarp karaliaus valdžios kūjo ir valdomųjų sutikimo paklusti (angl. *consent to rule*) priekalo, kuris buvo ne kartą atšauktas, o jį atšaukdavo ne tik keltų apgyventa Britų salų dalis, pirmiausia patekusi į „anglų imperijos“ sudėtį. Iš to kilę konfliktai atvedė prie Didžiosios laisvių chartijos, baronų karų Henriko III valdymo laikotarpiu, valstiečių sukilimo ir galiausiai – religinių bei politinių revoliucijų Tiudorų ir Stiuartų laikais. Šių revoliucijų rezultatas – konstitucinė monarchija, kai monarcho valdžią riboja demokratišku būdu išrinktas parlamentas. Ir būtent ši valdymo forma tapo stabiliausia Europoje.

Pasakojimas negali būti vien tik apie laimingą gyvenimą. Santykiai su Prancūzija – normanų užkariauta teritorija – buvo siaubingi, konfliktai tęsėsi per visus viduramžius ir vėl atsinaujino XVIII amžiuje. Dauguma britų valdovų suprato, kad geriausia laikysena išorinio pasaulio atžvilgiu yra gynyba, o ne agresija. Vis dėlto, pradėdant Plantagenetų dinastija ir baigiant vyresniuoju bei jaunesniuoju Pittais, siekis užvaldyti užjūrio teritorijas beveik neužgesdavo. Baigėsi tuo, kad Didžioji Britanija tapo didžiausia imperija¹ pasaulyje. Tai didino jos šlovę, padėjo sutelkti Britų salų gyventojus į bendrų siekių turinčią „jungtinę karalystę“, kurios paveldas išliko iki mūsų dienų.

1 Britanijos imperija (angl. *British Empire*) – Didžiosios Britanijos ir jos valdų visuma egzistavo nuo 1707 (Didžiosios Britanijos karalystės susikūrimo) iki 1997 metų (Honkongo perdavimo Kinijos Liaudies Respublikai. Pavadinimas vartojamas nuo XIX amžiaus 8 dešimtmečio. (*Čia ir toliau – vert. past.*)

Bet Britanijos imperija brangiai kainavo ir išgyveno vos du šimtmečius. XX amžiuje pasaulinį dominavimą iš Britanijos paveržė jos palikuonės – Jungtinės Amerikos Valstijos, o buvusio valdymo zoną žymi paplitusios šnekamosios anglų kalbos arealas. Britanija smuko, tapo ankstesnės didybės reliktu, netikra pasauline galybe, kurios suverenumą riboja Europos Sąjungos institucijos² ir globalios ekonomikos žaidėjai. Prie šių temų grįšiu epilogė.

Ši knyga – apie Angliją. Manau, kad Velsas, Škotija ir Airija turi savo istorijas. Daugiau nei pusę savo egzistavimo laiko jos priklausė Didžiosios Britanijos ir Airijos sąjungai, kurioje joms teko antraplanis vaidmuo bendrojoje Britanijos istorijoje. Bet Anglija yra savita šalis, ji skiriasi nuo savo kaimynių, joje gyvenanti tauta vadina save anglais, atsiribodama nuo škotų, valų ir airių. Tik kalbėdamas apie visus kartu vartoju sąvokas „Britanija“ ir „britai“. Šiuo metu Anglija priklauso dviem konfederacijoms – Jungtinei Karalystei ir Europos Sąjungai. Kiekviena jų turi atskirą struktūrą ir skirtingą suvereniteto dalį. Esi britas ir esi europietis, jeigu oficialiai esi vienos šių sąjungų narys, o norėdamas tapti britu, turi pasirašyti tam tikrą dokumentą. Esi anglas, jeigu taip apibrėži, jeigu sieji save su tam tikra kultūra, bendra pasaulėjauta ir geografija. Norint tapti anglu reikia asimiliuotis, o tam gali prireikti kelerių metų arba net kelių kartų. Nuostabi angliško ypatybė ta, kad jis apima visas tautybes ir rases, tačiau tik egzistuojančias kultūroje, kuri būdinga teritorijai, apibrėžtai kadaise ją okupavusių anglosaksų.

Anglams visada sunkiai sekdavosi apibrėžti save. To jiems ir nereikėjo imperijos galios teikiamo pasitikėjimo savimi laikais.

2 Knyga rašyta pereinamuoju laikotarpiu po 2016 metų referendumo dėl Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės išstojimo iš Europos Sąjungos, kuris baigėsi 2020 metų vasario 21 dieną.

Šiuo metu daugeliui jų nepatinka būti europiečiais, ir jiems sunkiai sekasi apibrėžti, kuo jie skiriasi nuo kaimynų keltų. Anglai įnirtingai kariavo su Velsu, Škotija ir ypač brutaliai su Airija. XX amžiaus pradžioje paaiškėjo, kad tiek politikos, tiek kultūros atžvilgiu Anglija egzistuoja didžia dalimi atskirai nuo Airijos ir pusiau atskirai nuo Škotijos ir Vello. Taigi, angliškoji Jungtinės Karalystės dalis egzistuoja keistoje neapibrėžtumo migloje. Ji neturi savo parlamento, neturi atskirų politinių institucijų. Kai kas nors prabyla apie Anglijos ir anglų skirtinumą nuo Britanijos ir britų, dažnu atveju būna apkaltintas priešišku kosmopolitizmui, nuosekliai išplaukiančiam iš unijinės valstybės, ir net rasizmu. Anglijos vėliava, kurioje pa-vaizduotas švento Jurgio kryžius, pradėta sieti su šovinizmu ir ksenofobija, ją savinasi kraštutiniai dešinieji. Man tai atrodo absurdiška. Anglija turi teisę suvokti save kaip atskirą šalį ir ja didžiuotis. Esu tikras, kad šalies apibrėžimą reikia pradėti nuo jos istorijos pasakojimo.

Vieni mano, kad istoriją sudaro atsitiktinumų virtinė, kitiems atrodo, kad ją kuria didvyriai ir piktadariai, treči ją sieja su geografija, ekonomika ir net antropologija. Tautos istorija pasakojama įvairiais būdais, o šiuo metu madingiausios asmeninės ir kontroversiškos versijos. Pasakojama socialinė, kultūros, populiarioji ir, kalbant apie Angliją, imperijos istorija. Bet trumpa istorija turi būti selektyvi, o dauguma atrinktų faktų – susiję su politika. Nacija yra politinis darinys, jos gimimas ir raida formuoja pasakojimą apie tuos, kurie šiame vyksme turėjo galią, kad ir kas jie būtų – monarchai, kareiviai, politikai, gatvės minia ar, naujausiais laikais, rinkėjų masės. Mano požiūriu, istorija yra daug daugiau nei tiesiog chronologija, tai – daugybė grandžių ilgoje priešasčių ir pasekmių grandinėje. Būtent joje užkoduota paslaptis, kaip Anglija atsidūrė ten, kur yra šiandien.